

KRIMINOLOGISKA INSTITUTIONEN

Dagstidningars beskrivningar av kvinnor och män som brottsoffer

C-uppsats i kriminologi
Höstterminen 2004
Annika af Sandeberg

SAMMANFATTNING

Syftet med uppsatsen är att undersöka om beskrivningar av brottsoffer i dagstidningar skiljer sig åt mellan kvinnor och män, och om det är beroende av vilket brott de utsatts för. Om det finns skillnader i beskrivningarna kan dessa tolkas utifrån rådande genusnormer? Kan det tolkas som att femininiteter och maskuliniteter reproduceras i beskrivningarna av brottsoffer och bidrar till att förstärka rådande genusnormer? Jag har även räknat antalet kvinnor och män som förekommer som brottsoffer i tidningarna under perioden, för att upptäcka eventuella skillnader i frekvenser.

Uppsatsens teoretiska utgångspunkt är genusteori med genus sett som social konstruktion.

Studien har begränsats till två dagstidningar; Dagens Nyheter och Aftonbladet. Först har jag gjort en kvantitativ innehållsanalys. Med hjälp av ett kodschema har jag räknat kvinnor och män som brottsoffer och vilka brott de utsatts för under en vecka hösten 2002.

Uppsatsens huvuddel är en kvalitativ innehållsanalys, där jag använt resultatet från den kvantitativa samt gjort en sökning i de databaser där de valda tidningarna ingår. Jag har här kodat beskrivningarna av brottsoffer i artiklarna. De egenskaper jag har försökt fånga upp hos materialet är i första hand genusreproduktioner. Jag har i tolkningen försöka relatera texten till föreställningar och normer i samhället.

Den kvantitativa undersökningen visade att antalet artiklar som rör brott är ganska stort och antalet manliga brottsoffer var större än antalet kvinnliga under perioden. När det gäller brottstyper i artiklarna rör det sig nästan uteslutande om grova brott.

Den kvalitativa undersökningen visar både tydliga och mindre tydliga skillnader mellan hur kvinnor och män beskrivs. Kvinnor beskrivs ofta som svaga och deras känslor och tankar fick stort utrymme. Männen beskrivs aldrig som svaga och de enda känslorna de i få fall gav uttryck för var rädsla. Kvinnorna beskrevs också mycket mer personligt än männen. Jag har funnit flera exempel på beskrivningar som överensstämmer med traditionella genusnormer och min uppfattning är att tidningarna reproducerar femininiteter och maskuliniteter när de beskriver brottsoffer och därmed förstärker rådande genusnormer.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	1
<i>Bakgrund</i>	<i>1</i>
Brottsoffer i media	1
Syfte och frågeställningar	2
TEORI	3
Social konstruktion	3
Genus	3
Genusnormer	4
Offer	6
<i>Tidigare forskning</i>	<i>7</i>
Offer i amerikansk media	7
Offer i svensk media	8
Kvinnor och män i media	8
METOD	10
<i>Metodval</i>	<i>10</i>
Material 1	10
KVANTITATIV INNEHÅLLSANALYS	10
Material 2	11
KVALITATIV INNEHÅLLSANALYS	13
Tolkning	14
Validitet och reliabilitet	15
Etiska överväganden	17
KVANTITATIVA UNDERSÖKNINGEN	18
<i>Kvantitativ innehållsanalys</i>	<i>18</i>
RESULTAT	18
REFLEKTIONER	19
KVALITATIVA UNDERSÖKNINGEN	21
<i>Kvalitativ innehållsanalys och tolkning</i>	<i>21</i>
VÅLDTÄKTSBROTT	21
Övergripande intryck	21
Fallet Linda	22
VÅLDSBROTT	24
Övergripande intryck	24
Jämförelse mellan kvinnor och män	25
Rasismen i Ryssland	25
DÖDLIGT VÅLD	27
Övergripande intryck	27
Jämförelser mellan kvinnor och män	27
Morden i Juarez	28
ÖVRIGA BROTT	29
Övergripande intryck	29
Jämförelser mellan kvinnor och män	31
SLUTDISKUSSION	33
REFERENSER	38
BILAGA 1	
Kodschema för den kvantitativa innehållsanalysen	
BILAGA 2	
Kodschema för den kvalitativa innehållsanalysen	

INLEDNING

Bakgrund

Själva begreppet brottsoffer uppkom i Sverige först på 1970-talet då intresset för personer som utsatts för brott helt förändrades (Tham, 2001). Självklart utsattes människor för brott även innan, men om detta uppmärksammades i forskningen på något sätt så var det i frågan om offers egenskuld (ibid.). Nu började man istället inom viktimologin studera brottsoffrens egna upplevelser, fysiska och psykiska skador eller ekonomiska förluster och sedan dess har ämnets utveckling varit närmast explosionsartad, vilket även avspeglar sig i media och hos myndigheter (Åkerström & Sahlin, 2001).

Brottsoffer i media

Artiklar om brott och brottsoffer kan idag sägas vara ett vanligt inslag i dagspressen. Enligt Pollack (2001) har medierna i det senmoderna samhället en omätlig aptit på social avvikelse och brott, individer och brottsberättelser. Det är rimligt att anta att det dagstidningarna skriver har ganska stor genomslagskraft, och därmed också betydelse för hur människor uppfattar "verkligheten". Massmedias nyhetsframställningar är idag den mest betydelsefulla källan för gemene mans kunskap om världen utanför hennes eller hans egna upplevelser (Barak, 1994). Genom att välja vilka brottsoffer som är intressanta och hur de skildras kan tidningarna påverka hur allmänheten uppfattar olika brottsoffer, men också hur brottsoffret uppfattar sig själv och sin viktimisering. Medias offerrepresentationer är inte "bara" beskrivningar av individers erfarenheter, utan skapar också offret som en social och kulturell kategori (Nilsson, 2003). En person som utsatts för brott måste därmed förhålla sig till denna kategori och vad den säger om hur det är att vara drabbad, vilka känslor som bör erfaras och hur ett offer lämpligen ska agera (ibid.). Jag har inte hittat särskilt mycket tidigare forskning när det gäller offer i media och ingen som har ett uttalat genusperspektiv. Nilsson (2003) anser dock att kön är en viktig aspekt av offerretoriken och utesluter inte ett sådant perspektiv. Därför anser jag att det är intressant att studera hur beskrivningarna av brottsoffer ser ut och om de skiljer sig åt beroende på om offret är kvinna eller man.

Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka om beskrivningar av offer för brott i dagstidningar skiljer sig åt mellan kvinnor och män, och om det är beroende av vilket brott de utsatts för. Om det finns skillnader i hur tidningarna beskriver kvinnor och män som brottsoffer kan dessa tolkas utifrån rådande genusnormer? Kan det tolkas som att tidningarna reproducerar femininiteter och maskuliniteter när de beskriver brottsoffer, dvs bidrar de till att bevara och förstärka rådande genusnormer?

Jag kommer även som utgångspunkt att räkna antalet kvinnor respektive män som förekommer som brottsoffer i tidningarna under den valda perioden, för att upptäcka eventuella skillnader i frekvenser.

TEORI

Social konstruktion

I uppsatsen kommer jag att i min analys och tolkning av artiklarna att använda mig av genusteori, där genus ses som någonting socialt konstruerat som reproduceras genom vårt dagliga liv t ex via media. Enligt Hacking (1999, s 19) är ”arbeten som använder sociala konstruktioner kritiska mot rådande förhållanden”. De som använder begreppet anser, om man applicerar sociala konstruktioner på genus, att genus eller dess karaktär inte är bestämd av naturen. Genus hade inte behövt finnas eller hade inte behövt vara som det är, utan skapas och formas av sociala händelser eller historiska förlopp som mycket väl hade kunnat vara annorlunda (Hacking, 1999). En förutsättning för att det ska vara meningsfullt att tala om social konstruktion av genus är att det idag tas för givet och ses som något oundvikligt och målet blir därför att öka medvetenheten (ibid.), och synliggöra hur man idag konstruerar det kvinnliga och det manliga utifrån föreställningar om kön.

Genus

Vad menas då med genus? Den vanliga förståelsen av begreppet brukar vara att kön är något biologiskt givet och därmed oföränderligt och att genus är sociala och kulturella tolkningar av kön och alltså någonting konstruerat (Carlsson, 2001). Oberoende av uppdelningen mellan givet och konstruerat, menar Carlsson (2001) att kön är de egenskaper som kriterierna könskromosomer, könshormoner och könsorgan utgör, samt de kategorier (honor och hanar) som bildas av dessa kriterier. Genus är vissa skillnader mellan könen, bland annat tillskrivna egenskaper gemensamma för en majoritet av det ena könet som inte återfinns hos det andra könet (ibid.). Distinktionen mellan kön och genus har dock kritiserats från flera håll och diskuteras fortfarande, bl a eftersom den blir poänglös om kön också ses som någonting konstruerat (Carlsson, 2001; Åsberg, 1998).

Jag tänker inte problematisera kön eller ta ställning till huruvida kön är konstruerat eller biologiskt givet eftersom det inte är relevant för uppsatsens frågeställningar och syfte. Två kön, kvinna och man, är av dagstidningarna i materialet givna. Därmed blir det även viktigt att behålla kön/genusdistinktionen eftersom eventuella skillnader mellan beskrivningarna av män och kvinnor kan tolkas som rekonstruktioner av femininiteter

och maskuliniteter (genus), men inte som konstruktioner av kön. Hirdman (1993, s 149) föreslår att vi med genus betecknar "... den alltmer komplicerade kunskap vi har om 'manligt' och 'kvinnligt', vår allt större förståelse av hur manligt och kvinnligt 'görs'", och utvidgar därmed begreppet till att inte bara innefatta själva konstruktionen, utan även förståelsen. Genus görs genom isärhållning av könen, "att vara Man är att *inte* vara Kvinna" (Hirdman 2001, s 48).

Genusegenskaper brukar i vardagligt tal benämnas "kvinnliga" och "manliga", lite olyckligt eftersom det antyder att de skulle vara naturliga egenskaper av kön givna. Ändå håller nog många med om att en individ kan ha både kvinnliga och manliga egenskaper, men att de flesta av oss har en övervikt av de egenskaper som överensstämmer med könet dvs att de flesta som har en övervikt av kvinnliga egenskaper är kvinnor (Carlsson, 2001). Jag kommer härnäst att använda mig av begreppen femininiteter och maskuliniteter för att betona att det inte finns någonting naturligt i vilka egenskaper som traditionellt tillskrivs kvinnor respektive män. När jag använder orden kvinnligt och manligt är det för att beskriva personens kön, ett kvinnligt offer är alltså inte detsamma som ett feminint offer, utan helt enkelt en kvinna som utsatts för brott.

Genusnormer

Relevant för uppsatsen är också begreppet genusnormer. Om det finns skillnader mellan hur tidningarna beskriver män och kvinnor som brottsoffer, så kommer jag i analysen att undersöka om dessa kan tolkas med hjälp av rådande genusnormer. Genusnormer kan ses som allmänt accepterade regler för önskvärt beteende hos kvinnor respektive män (Jeffner, 1997), men också föreställningar om vad som anses normalt/icke-normalt när det gäller egenskaper, utseende osv. Genusnormer är något som varierar över tid och kultur¹, för den här uppsatsen är det således svenska (västerländska) normer som är aktuella, och de är ofta så inarbetade att vi inte reflekterar över dem. Jag kommer därför inte att tolka det som ett medvetet val av tidningarna om de upprätthåller rådande genusnormer.

¹ Även social klass kan ha betydelse för hur genusnormerna ser ut och i mitt material rör det sig förmodligen om medelklassnormer. En diskussion om klass skulle vara intressant men alltför omfattande för den här uppsatsen.

Feminint och maskulint förefaller ofta definieras utifrån varandra och Pettersson (2003) har sammanfattat en del av litteraturen som behandlar feminint/kvinnor och maskulint/män genom att ställa upp en dikotomi av motsatta begreppspar²:

Maskulint

Överordnad
Aktiv
Stark
Rationell

Feminint

Underordnad
Passiv
Svag
Irrationell

Hjälmeskog (1999) menar att det finns en lång tradition inom västerländskt tänkande att uppfatta världen i dikotomier där maskulin bildar en associationskedja med en rad begrepp och feminin en andra associationskedja med begreppens motsatser:

Maskulint

Själ
Stark
Autonom
Förnuft
Offentlig
Logisk

Feminint

Kropp
Svag
Omvårdande
Känsla
Privat
Ologisk

När vi talar om offer skulle kanske uppställningen kunna utökas med begrepp som försvarsförmögen/försvarslös och egensku/d/oskyldig, men dessa kan också anses ingå i stark/svag och aktiv/passiv. Dessutom kan det vara svårt och rent av felaktigt i det här sammanhanget att generellt klassa ett begrepp som feminint eller maskulint eftersom det kan variera mellan olika typer av brott, men också från fall till fall. Jag är medveten om att det också är problematiskt att ställa upp sådana här dikotomier eftersom genus är föränderligt och de ska därmed inte ses som någonting absolut utan som ett försök att operationalisera begreppen. Enligt Hirdman (2001) kan allt ställas mot något annat, allt kan ordnas i par och allt som kan ordnas kan få genus.

Jeffner (1997, s 58) har intervjuat skolungdomar om deras förståelse av våldtäkt och tolkat svaren som att det finns olika normer för tjejer och killar: "Normer som föreskriver att tjejer ska vara snälla, snygga och ställa upp..." och "Normer som föreskriver att killar ska vara tuffa, kalla och inte visa känslor...". Den kulturella

² Återges inte i sin helhet här.

förståelsen av könen som olika gör att samma omständighet, t ex alkoholpåverkan, kan tolkas på helt olika sätt. ”Alkoholpåverkan innebär för killar en legitim ursäkt för att kunna göra saker man annars inte skulle göra” (Jeffner, 1997 s 238). Tjejer däremot måste vara medvetna om att de kan råka illa ut om de är berusade. Om en kille våldtar en tjej har således han mindre ansvar och hon större ansvar för det som sker, om båda är alkoholpåverkade.

Offer

På samma sätt som kriminalitet ses som mer förenligt med maskuliniteter kan kanske ”offerrollen”, att utsättas för brott ses som mer förenlig med femininiteter, även om statistik kan visa att män är mer utsatta för vissa brott. Detta resonemang får stöd av Christies (2001) beskrivning av det idealiska offret, dvs en person som lättast får fullständig och legitim status som offer när hon drabbas av brott. Det idealiska offret är bland annat svagt, upptaget med ett respektabelt projekt, på en plats som hon inte kan klandras för att vara på och bara i sällsynta fall en man (Christie, 2001). Dessutom är gärningsmannen det idealiska offrets motsats: stor, ond och okänd. Detta är, enligt Christie, extra tydligt vid våldtäktsfall: det idealiska offret är den unga oskulden på väg hem från en sjuk släkting som blir överfallen av en okänd man och ger upp efter att ha blivit allvarligt slagen. Härifrån är det långt till den erfarna kvinnan på väg hem från krogen som våldtas av en man hon blivit bekant med under kvällen.

Det idealiska offret har inte nödvändigtvis särskilt mycket att göra med verkliga offer. De som stämmer väl in på det idealiska offret, t ex äldre kvinnor, är ofta mycket rädda för att bli utsatta eftersom de får inkorrekt information om brottsligheten genom massmedia. Detta trots att de flesta idealiska offer inte är de som oftast blir verkliga offer. (Christie, 2001)

Vem som tillskrivs en status som offer påverkas av strukturella förhållanden och maktrelationer (Åkerström & Sahlin, 2001). Enligt Elias (1986) tenderar vi att framhäva viktimiseringen av kvinnor, barn och äldre (förutsatt att de utsätts utanför hemmet), polis, samhälle och myndigheter, samt medel- och överklass. Traditionella föreställningar om kvinnor som mer passiva, svaga, hjälplösa osv kanske gör att dagstidningarna har lättare att tillskriva kvinnor offerrollen, eller kanske lättare ser dem

som idealiska offer. En status som offer är inte entydigt positiv då den implicerar skyddsbehov och värlöshet (Åkerström & Sahlin, 2001).

Tidigare forskning

Offer i amerikansk media

Chermak (1995) har undersökt hur brottsoffer presenteras i amerikanska medier; var och hur ofta. Innehållsanalysen visade att ungefär tio procent av alla artiklar handlar om brott och att mord är den brottstyp som anses ha högst nyhetsvärde, följt av andra våldsbrott. Mindre allvarliga brott var, som väntat, för det mesta en lokal angelägenhet. Alla mord har dock inte högt nyhetsvärde, det påverkas av flera faktorer som t ex vem offret och vem gärningsmannen är. Vanligtvis avslöjar inte media andra demografiska karaktäristika av offer och förövare än ålder och kön. När de gör det är brottsoffret oftast en vit, gift man mellan 17-24 år. Utsatta poliser, domare och advokater, dvs offer som jobbar inom rättsväsendet, är de vars yrke oftast presenteras. Andra grupper vars viktisering har högt nyhetsvärde är politiker och studenter. Chermak hävdar också att kvinnor som brottsoffer är överrepresenterade i amerikanska medier om man jämför med antalet brott de utsätts för. Han förklarar det med att samhället uppfattar kvinnor som mer sårbara vilket gör att deras utsatthet har högre nyhetsvärde.

I en annan studie om brottsoffer, som främst fokuserar på maktrelationer i samhället, menar Elias (1986) att medias framställning av viktisering reproducerar officiella föreställningar och definitioner genom ytliga, vilseledande och sensationslystna reportage. Genom att öka rädslan för brott hos allmänheten, rättfärdigar medierna ökad statlig kontroll och makt, ofta i termer av ”hårdare tag” mot kriminaliteten. Media överdriver våldsbrottsnivån och ger en felaktig bild av att det främst är över- och medelklassen som utsätts för brott. Han hävdar dessutom att media utmålar svarta som naturligt våldsamma, folk tillhörande undre klasserna och minoriteter som naturligt kriminella, kvinnliga och svarta offer som att de förtjänar sitt öde, privilegierade offer som oskyldiga och underprivilegierade offer som klandervärda.

Offer i svensk media

Nilsson (2003) har under perioden 1999-2002 granskat artiklar om brottsoffer och kriminalitet i svenska dagstidningar och tidskrifter för att undersöka vilka föreställningar om offerskap som (re)produceras i medierna. Enligt honom handlar artiklar om brottsoffer nästan uteslutande om ”oprovocerat” och ”slumpartat” våld som drabbar ”helt oskyldiga” människor, vilket ger sken av att alla när som helst kan drabbas. Mer komplexa orsaker till kriminalitet och utsatthet, såsom kön, klass, sexualitet och etnicitet, diskuteras sällan. Han menar också att det finns en bild hos allmänheten av hur brottsoffer ska uppträda och känna sig; ett riktigt offer ska lida och må dåligt, behöva professionell hjälp och absolut inte kunna fortsätta leva som vanligt. Nilsson (2003) hävdar att medierna bidrar till denna ensidiga bild. Reportagen bygger ofta på en tydlig uppdelning mellan den onda gärningsmannen och det ”vanliga” hederliga offret, som förstärker offerpositionen och den drabbades oskuld. Medirepresentationerna förmedlar således en bild som väl stämmer överens med Christies idealiska offer och gärningsman. Nilsson (2003) menar också att media förstärker föreställningar om ett illa fungerande samhälle. Brottsoffer används som redskap för att, i politiskt syfte, ifrågasätta samhället, myndigheter och politiker.

Kvinnor och män i media

Enligt Hirdman (2002) producerar media föreställningar om vad som utgör, eller bör utgöra, ”kvinnligt” respektive ”manligt” och hur vi ska förstå dem i förhållande till varandra. Hon har därför undersökt hur kvinnor och män och relationen dem emellan framställs i Veckorevyn och Fib aktuellt med syftet: ”att se hur föreställningar om genus produceras och uttrycks i text och bild i de båda tidningarna vid skilda tidpunkter” (Hirdman, 2002, s 12). I båda tidningarna framställs erotiserade bilder på kvinnor och deras kroppar är i fokus. I Fib aktuellt som tillgängliga sexuella objekt för att väcka lust hos männen och skänka dem tillfredställelse, medan bild och text i Veckorevyn kan sägas lära ut femininitet, genom att titta på och läsa om andra kvinnor får den kvinnliga publiken veta hur den ska göra för att väcka lust hos män och tillfredställa dem. Männen i Fib aktuellt framställs enbart i sina offentliga roller som hjältar eller kompetenta aktörer, tidningens idéer om maskulinitet är kopplade till föreställningar om erövring, styrka och framför allt att inte vara kvinna. I Veckorevyn ska visserligen männen väcka begär hos kvinnorna, men inte sexuellt sådant, utan ”Deras åtråvärdhet är snarare förknippad med kompetens och framgångsrika prestationer” (ibid. s 258).

Traditionellt har feministisk medieforskning handlat om stereotyper, pornografi och ideologi och kritiserat media för att framställa kvinnor på ett sexistiskt sätt och negligera kvinnors intressen (van Zoonen, 1994). Kvinnor är också underrepresenterade både i produktion och i innehåll. Trots att media kryllar av traditionella konstruktioner av femininitet och maskulinitet, menar van Zoonen (1994) att det finns stora skillnader i de föreställningar och myter som framställs beroende av historisk och kulturell kontext.

METOD

Metodval

Jag har valt innehållsanalys som metod eftersom jag vill studera och analysera text. Det är en relativt billig metod, det är enkelt att samla in material och den medför inga särskilda etiska problem. Däremot kan det vara svårt att bedöma materialets kvalitet, tex om urvalet är representativt, och metoden kan också vara mycket tidskrävande. Jag har också valt att genomföra analysen manuellt eftersom det möjliggör mer avancerade bedömningar och tolkningar (Bergström och Boréus, 2000).

Material 1

Studien har begränsats till två stora svenska dagstidningar; Dagens Nyheter och Aftonbladet. Detta eftersom det är en morgontidning och en kvällstidning, de har olika politiska inriktningar och båda når ut till ett stort antal människor. Tidsperioden är en vecka (43) hösten 2002, eftersom det var då jag började uppsatsarbetet. Alla veckodagar är med då det eventuellt kan finnas skillnader i det utrymme mitt ämnesområde ges i tidningarna beroende på veckodag. Skulle det visat sig att urvalet blivit för litet kunde perioden enkelt ha förlängts.

Kvantitativ innehållsanalys

Först har jag gjort en kvantitativ innehållsanalys, dvs en analys där något inslag i texter räknas eller mäts (Bergström & Boréus, 2000). Tidningarna, inklusive relevanta bilagor³, i urvalet har noggrant gått igenom med hjälp av ett kodschema (se bilaga 1) för att undersöka hur många artiklar om brottsoffer som förekommer i urvalet. Alla artiklar och notiser som innehåller offer för brott valdes ut. Offret var en eller flera personer och alltså inte ett företag eller en stat. Endast om offret är kvinna eller man, samt vilket brott personen har utsatts för var intressant här. Varje artikel fick således enligt kodschemat minst två noteringar, en angående kön och en angående brottstyp. Om samma person har utsatts för flera olika brott vid samma tillfälle så innebar det ytterligare en eller flera noteringar. Innehåller artikeln en stor grupp offer, där

³ Text gick jag inte igenom korsordsbilagan, då jag inte kunde tänka mig att den innehöll några artiklar om brottsoffer

individerna inte beskrivs enskilt, kodas den i en särskild kategori. Materialet har delvis dubbelkodats av en annan person. Detta för att fastställa att resultaten inte bara beror på min personliga bedömning, men också för att undersöka om en annan person har möjlighet att komma fram till samma resultat, vilket i så fall tyder på hög reliabilitet (Bergström & Boréus, 2000). Resultatet av dubbelkodningen stämde väl överens med resultatet av min egen kodning. Tolkningsproblem skulle kunna förekomma om det bara framgår implicit vilket kön offret har. Kodschemat konstruerades visserligen innan analysen, men möjligheten att lägga till och ta bort brottstyper under de olika kategorierna i schemat fanns, vilket också skedde.

Efter att materialet bearbetats med hjälp av kodschemat har frekvenser sammanställts, dvs i hur många artiklar i urvalet förekommer offer för brott, hur många av dem är kvinnor respektive män, hur vanligt förekommande är respektive brottstyp osv.

Material 2

Efter att den kvantitativa innehållsanalysen genomförts visade det sig att antalet längre artiklar med mer utförliga beskrivningar av brottsoffer var för litet för att utgöra ett bra underlag till den kvalitativa analysen. Jag vill poängtera att de valdes bort för att beskrivningarna inte var tillräckligt omfattande och inte för att de saknade genuskonstruktioner. Andra som föll bort innehåller många offer, t ex för terrordåd eller folkmord, och de beskrivs som grupp och inte som individer, grupper som förmodligen alltid innehåller både kvinnor och män, vilket ibland framgick och ibland inte. En del fall som kodats som att kön inte framgår kan diskuteras, vilket jag också gör på sidan 34, men har jag inte varit säker på bestämningen, så har jag sorterat bort artikeln.

För att få fram fler artiklar att analysera var ett alternativ att utöka perioden till exempelvis två veckor, men eftersom detta skulle vara tidsödande och det inte fanns någon garanti för att urvalet skulle kännas tillräckligt stort efter utökningen har jag i stället valt att göra en sökning i de databaser, Mediearkivet och Presstext, där de valda tidningarna ingår. Tidsperioden bestämdes till 1-30 november 2002. Jag har använt mig av söktermerna ”brott och offer” alternativt bara ”offer”. I Mediearkivet, där Aftonbladet finns, trunkeras⁴ orden automatiskt och man kan även välja att få träffar på

⁴ Trunkering är ett sätt att få med alla träffar utifrån ordstammens olika ändelser t ex off* ger träffar på offer, offret, offren. Tyvärr, i det här fallet, även på offentlig, officiell, offert osv.

artiklar som innehåller synonymer. Vid sökning i Presstext måste man själv trunkera, vilket jag delvis har gjort, och själv ange synonymer. Det senare har jag avstått ifrån vid båda sökningarna då syftet med sökningen var att utöka mitt material, inte att hitta alla relevanta artiklar under november. De valda sökorden innebär att de artiklar som innehåller offer för brott, men där ordet offer inte förekommer, utesluts. Detta skulle kunna vara ett problem om det på något sätt snedvrider materialet i förhållande till mina frågeställningar. Om det är så att tidningarna har lättare att tillskriva kvinnor offerrollen, skulle det kunna bli så att skillnaderna mellan könen utjämnas, genom att bara artiklar med män som ses som offer (och eventuellt inte beskrivs utifrån traditionella genusnormer i lika stor utsträckning som andra manliga offer) kommer med. En genomgång av de artiklar som kommer från material 1 visar att ordet offer finns med i ungefär hälften av fallen och något oftare när den drabbade är en man.

Med resultatet av den kvantitativa innehållsanalysen som utgångspunkt delade jag in artiklarna i kategorier efter brottstyp: våldsbrott med dödlig utgång (mord, dråp), våldsbrott (misshandel, mord- eller dråpförsök), våldtäktsbrott (våldtäkt)⁵ och övriga brott (bedrägeri, skadegörelse). Detta var relativt enkelt utom i ett fall där personen hade utsatts för flera brott vid flera tillfällen, misshandel, våldtäkt, dödshot och trakasserier. Då artikeln (DN 021024) handlade om hennes eventuella asylrätt pga tortyr (vilket våldtäkt klassas som enligt Europadomstolen) har jag valt att placera den i kategorin våldtäktsbrott. Könsfördelning inom kategorierna har varit någorlunda jämn mellan de artiklar som har analyserats, med undantag för våldtäktsbrott där det inte gått att hitta artiklar om manliga offer under tidsperioden. Jag har ändå valt att analysera dessa och letat efter genuskonstruktioner, även om någon jämförelse mellan kvinnor och män inte har kunnat göras. Två av artiklarna i våldtäktskategorin handlar inte om brottet, men om ett av offren, och eftersom de bidrar till bilden av henne har jag valt att ha med dem. Om man bortser från kategorin våldtäktsbrott är antalet manliga offer ungefär lika stort som antalet kvinnliga offer. Kategorin övrigt innehåller flera olika brottstyper, då antalet artiklar om offer utsatta för dessa typer av brott var för få för att ytterligare uppdelning skall kunna göras. Att de är så få kan kanske bero på att tidningarna ser det som att de har lägre nyhetsvärde. Trots olikheter anser jag ändå att det kan vara intressant att jämföra dem. Det totala antalet artiklar i det kvalitativa materialet var 30

⁵ Denna kategori döptes om eftersom den bara innehåller artiklar om våldtäktsoffer. I det kvantitativa materialet förekommer dock artiklar om offer för andra typer av sexualbrott.

och fördelade sig mellan kategorierna enligt tabell 1. Ingen övrig kvantifiering kommer att göras av det kvalitativa materialet.

Tabell 1. Antalet artiklar om brottsoffer i respektive brottskategori i det kvalitativa materialet fördelat på kvinnor och män. Alla publicerade 21-27/10 eller 1-30/11 2002.

	Kvinnor	Män	Totalt
Dödligt våld	3	5	8
Våldsbrott	3	3	6
Våldtäktsbrott	9	0	9
Övriga brott	4	3	7
S:a	19	11	30

Kvalitativ innehållsanalys

Den kvantitativa innehållsanalysen ska ses som ett komplement till den kvalitativa innehållsanalysen som är uppsatsens huvuddel. Enligt Merriam (1994, s 129) innebär en kvalitativ innehållsanalys "...en tolkning av rådata parallellt med konstruktion av kategorier som fångar relevanta egenskaper hos dokumentets innehåll". Jag har här undersökt hur beskrivningarna av brottsoffer i artiklarna ser ut. De egenskaper jag har försökt fånga upp hos materialet är i första hand genusreproduktioner. Den kvalitativa analysen har, liksom den kvantitativa, utgått ifrån ett kodschema (se bilaga 2).

Kodschemat innehåller dels faktorer som kan innehålla genuskonstruktioner och andra faktorer än kön som jag tror kan påverka beskrivningen av ett offer och som jag vid tolkningen bör vara medveten om. T ex beskrivs offret på det här sättet för att hon är kvinna eller muslim? Det kan ju också vara så att genusnormer för en muslimsk kvinna skiljer sig något mot genusnormer för en kristen kvinna. Några faktorer förekommer under flera kategorier eftersom de kan tolkas på olika sätt. En beskrivning av offrets tidigare utsatthet kan t ex framställas som att det är extra synd om personen som är så drabbad, eller som att personen borde ha förstått att brottet kunde upprepas och därför vidtagit åtgärder. "Tidigare viktimisering" förekommer således både under kategori 3 ("Faktorer som gör att offret stämmer överens med bilden av det idealiska offret") och kategori 4 ("Faktorer som kan tolkas som att offret har egen skuld till sin

viktimisering”) i kodschemat⁶. Det finns ingen begränsning för hur många eller hur få noteringar en artikel har fått, det beror helt enkelt på hur utförliga beskrivningarna av offret är.

Kodschemat är framför allt till för att fånga upp de faktorer som kan innehålla genuskonstruktioner och reproduktioner och har använts för att strukturera materialet inför tolkningen. Jag kommer därför inte redovisa exakt hur jag har kodat artiklarna, utan bara hur jag har tolkat dem utifrån dess beskrivningar. Ett fiktivt och kanhända övertydligt exempel får illustrera detta: *”våldtäktsoffret, en smal och attraktiv kvinna, hade vid brottstillfället kort kjol på sig”*. Jag kodar för utseende (2.2) och egenskap i form av symbolisk kommunikation (4.5). Tolkningen av detta exempel skulle därmed kunna vara att kvinnan i artikeln bedöms utifrån sitt utseende och har en egenskap till att hon blev våldtagen eftersom hon var ”utmanande” klädd. Hade artikeln efter beskrivningen av offret gått över till att kritisera domstolen för att de tagit hänsyn till kvinnans klädsel hade tolkningen självklart blivit annorlunda. Jag har alltid tittat på artiklarna som helhet och inte kodat bara utifrån enstaka meningar.

Efter en första skiss testade jag kodschemat på delar av materialet för att upptäcka tolkningsproblem och andra oklarheter, detta för att kunna utveckla ett analysinstrument som möjliggör konsekvens i bedömningen av hela materialet (Bergström & Boréus, 2000). För att ytterligare testa kodschemat har även en liten del av det kvalitativa materialet dubbelkodats av en annan person och även här var överensstämmelsen med min egen kodning god.

Tolkning

När allt material har bearbetats måste resultaten tolkas för att se vilken betydelse de har för mina frågeställningar, dvs kan eventuella skillnader i beskrivningarna av män respektive kvinnor tolkas som ett uttryck för gällande genusnormer. Jag ska alltså i tolkningen försöka relatera texten till den omgivande diskursen, föreställningar och normer i samhället. Samtidigt är det omöjligt att bortse från att alla läsare, så även jag, har en viss förförståelse vilket naturligtvis påverkar min tolkning av texten, det kanske till och med är omöjligt att tolka en text utan förförståelse (Bergström & Boréus, 2000). Jag måste dock ändå så gott det går relatera texten till det som finns utanför den och

⁶ Samma artikel kan inte ha båda dessa koder, eftersom det är helheten som kodas.

utanför mig själv. Problem uppstår om mina egna genusnormer i alltför stor utsträckning påverkar hur jag kodar.

Ett alternativ skulle kunna vara att tolka artiklarna utifrån vad avsändaren, media, vill säga om brottsoffer, men eftersom jag tror att genus är något vi ofta reproducerar omedvetet i samhället är en sådan tolkningsstrategi inte aktuell här.

En ytterligare aspekt som är viktig för tolkningen är att jag utgår från en konstruktivistisk syn på språket. Språket formas i en social kontext, men språket formar också sociala identiteter och vidmakthåller befintliga sociala relationer (Bergström & Boréus, 2000) t ex genusnormer. I denna process är media en betydande aktör. Om man ensidigt koncentrerar sig på meningsskapande och helt bortser från ”fakta”, kan man t ex bortse från ”reella” skillnader mellan kvinnliga och manliga brottsoffer, många kvinnor kanske verkligen är fysiskt svagare än de flesta män, men det beror inte främst på deras kön, utan på att våra genusnormer inte betonar fysisk styrka som något viktigt eller önskvärt hos kvinnor. Dessa skillnader kan förstås också ses som sociala konstruktioner, men det är tveksamt om det då är media som har konstruerat dem. Vad jag menar är att ibland är de genusnormer media framställer reproduktioner snarare än konstruktioner. Det kan vara svårt att avgöra vilket, men skillnaden är ändå inte relevant för mitt syfte, varför jag inte kommer att analysera det.

Validitet och reliabilitet

Merriam (1994) menar att kvalitativ forskning kan ställa lika höga krav på reliabilitet och validitet som traditionella experiment, men att den ska lägga en annan innebörd i dessa begrepp eftersom den utgår ifrån andra antaganden om verkligheten.

När det gäller den kvalitativa innehållsanalysens reliabilitet är det kanske inte möjligt att få exakt samma resultat om en annan person gör analysen vid ett annat tillfälle, detta eftersom det rör sig om tolkningar och vi alla har olika förförståelse. Att resultatet av en innehållsanalys skulle vara objektiv i mening helt oberoende av forskaren är i princip en omöjlighet (Rosengren, 1992). I traditionell experimentell forskning grundar sig reliabiliteten hos en forskningsmetod på antagandet att det bara finns en verklighet och att upprepade studier av denna kommer att ge samma resultat (Merriam, 1994). Jag anser att verkligheten är flerdimensionell, beroende av uttolkaren och ständigt

föränderlig. Då det finns många olika tolkningar av verkligheten, finns det inte heller några fasta referenspunkter att utgå ifrån för att upprepade gånger mäta en företeelse och få exakt samma resultat (ibid.). Vad jag kan göra för att nå hög reliabilitet är att så noggrant som möjligt redovisa alla steg i forskningsprocessen och förklara hur jag har resonerat. Användning av citat kan dessutom öka genomskinligheten i studien (Bergström & Boréus, 2000).

Ett bra sätt att få veta hur dagstidningars beskrivningar av brottsoffer ser ut är förstås att läsa dem. Problem med validiteten kan dock uppstå om urvalet är skevt (t ex om bara en tidning studeras och denna kraftigt skiljer sig från andra dagstidningar) eller om urvalet är för litet, så att resultatet kan bero på enskilda journalister. Det är också viktigt att vara medveten om att det i strävan efter resultat, kan finnas risk för övertolkning av tendenser i materialet, samt att det kan finnas andra möjliga tolkningar av varför beskrivningarna ser ut som de gör. Genom att försöka klargöra vad jag har för förförståelse, dvs vilka utgångspunkter, antaganden och teoretiska perspektiv jag hade när undersökningen startade har jag försökt öka validiteten (Merriam, 1994).

Avgörande för validiteten i min studie är om mitt kodschema, kodningen och min tolkning verkligen fångar upp genuskonstruktioner. Detta är naturligtvis beroende av vad man anser att genus är och vilka genusteoretiska utgångspunkter man har (se teoriavsnittet för en utförligare genomgång av mina). Eftersom jag anser att genuskonstruktioner eller reproduktioner kan finnas i nästan alla beskrivningar av en person har jag försökt konstruera ett kodschema som tar upp många olika aspekter av ett brottsoffer. Det kan vara fysiska eller psykiska egenskaper, beteende före, under eller efter brotts handlingen, tidigare händelser i livet samt övrigt i artikeln som kan påverka bilden av ett offer utan att vara en direkt beskrivning av henne/honom.

Mina resultat kommer inte att vara generaliserbara till andra medier, såsom radio, tv eller andra tidningar, men det är inte heller syftet. Att uppmärksamma och öka förståelsen för en företeelse är viktigt även om man inte kan hävda att den förekommer i andra sammanhang än det undersökta. Kvalitativa studier ska tillhandahålla ett perspektiv snarare än "sanningen" och kontextbunden information snarare än generaliseringar (Merriam, 1994). Med hänsyn till urval (jag har i den kvantitativa undersökningen gjort en totalundersökning av den valda tidsperioden, och mitt

kvalitativa material härrör från den samt från november 2002) och metod, anser jag mina resultat vara mycket hållbara som ett nedslag i två av Sveriges största dagstidningar hösten 2002. Jag kan inte heller se någonting som talar för att tidningarna skulle beskriva brottsoffer annorlunda under närliggande tidsperioder.

Etiska överväganden

Eftersom uppsatsens fokus ligger på innehållet i artiklar i dagstidningar, som ju i högsta grad är offentliga, innebär den inga etiska problem. Även om resultatet skulle innebära en kritik från min sida, kommer inte den att riktas mot några enskilda individer (journalister). Av hänsyn till offren har jag endast använt deras förnamn i uppsatsen, även i de fall då hela deras namn finns i tidningen. I ett fall var det ändå lätt att identifiera offret och därför har jag använt ett annat namn.

KVANTITATIVA UNDERSÖKNINGEN

Kvantitativ innehållsanalys

Jag har här räknat alla artiklar som innehåller någon form av beskrivning av ett brottsoffer. Artiklar om offer för brott förekom i materialet i nästan alla olika delar av Dagens Nyheter; utrikes, inrikes, kultur, resor och bostad. Aftonbladet är inte lika tydligt indelad, men även här varierade artiklarnas plats i tidningarna. Direkt efter att resultaten av den kvantitativa innehållsanalysen redovisats kommer några reflektioner kring dessa ges, men de kommer även diskuteras i slutdiskussionen.

Resultat

Resultaten redovisas i tabell 2 och 3 nedan. Gruppindelningen i tabell 2 är gjord utifrån kodschemat för den kvantitativa innehållsanalysen, se bilaga 1. Endast de kategorier som någon artikel kodats för redovisas.

Tabell 2. Antalet artiklar och notiser om brottsoffer i de två tidningarna i urvalet publicerade 21-27/10 2002. Fördelning mellan olika grupper.

	DN	AB	Totalt
Kvinnor	13	5	18
Män	16	12	28
Obestämt kön/blandad grupp	12	5	17
Kön nämns ej, men manligt implicit	1	0	1
Summa	42	22	64

Det totala antalet artiklar i undersökningen är 64⁷. Att antalet artiklar och notiser är fler i Dagens Nyheter (42 i DN och 22 i Aftonbladet) beror med största sannolikhet på att antalet nyheter totalt är så mycket större i DN, tidningen har fler bilagor osv.

I tabell 3 redovisas endast kvinnor och män och deras fördelning mellan olika brottstyper. Artiklar med flera offer eller offer med obestämt kön är således inte med.

⁷ Av dessa 64 var knappt hälften korta notiser både när det gällde kvinnliga och manliga offer.

Dock har jag räknat den artikel där kön inte framgick explicit, men jag förstod att det var en man, vilket också bekräftades genom en annan artikel om samma fall.

Tabell 3. Antalet artiklar om brottsoffer i respektive tidning 21-27/10 2002 fördelat på brottstyper och kön.

	Kvinnor	Män	Totalt
Dödligt våld			
DN	5	7	12
AB	1	4	5
Summa	6	11	17
Våldsbrott			
DN	2	9	11
AB	0	5	5
Summa	2	14	16
Sexualbrott			
DN	5	0	5
AB	2	0	2
Summa	7	0	7
Övriga brott			
DN	1	1	2
AB	2	3	5
Summa	3	4	7
Totalt	18	29	47

I alla brottskategorier, utom sexualbrott, är antalet män större än antalet kvinnor. Som framgår av tabell 3 saknas manliga offer för sexualbrott helt i materialet. När det gäller våldsbrott (både de med och utan dödlig utgång) utgör antalet artiklar med manliga offer mer än tre fjärdedelar (25/33).

Reflektioner

Ett helhetsintryck efter den kvantitativa innehållsanalysen är, som väntat, att antalet artiklar som rör brott är ganska stort, men fokus i dem ligger framför allt på gärningsmännen och oftast nämns inte offret med mer än en mening. Detta kan, som jag ser det, tala emot att brottsoffer idag har fått större utrymme i media i förhållande till

gärningsmannen. Det kan också vara ett tecken på att tidningarna visar offer extra hänsyn så att de inte drabbas av ytterligare svårigheter. Detta i enlighet med de etiska regler som pressens huvudorganisationer har utarbetat (Lindgren, Pettersson & Hägglund, 2001) Alla brottsoffer upplever dock inte uppmärksamhet som någonting negativt, många brottsoffer vill berätta och dela med sig av sina erfarenheter (ibid.). Därför kan det förhållande att det i tidningarna, precis som i kriminologin, är gärningsmannen som ägnas störst intresse vara en komplikation för de offer som vill ha uppmärksamhet.

Resultatet visar också att antalet offer i materialet som är män är större än antalet kvinnor (29 respektive 18). Då har jag inte räknat de som förekommer i artiklar om grupper av offer även om det skulle vara specificerat. Skillnaden kan bero på att antalet män som utsattes för brott under den vecka som jag studerar var större än antalet kvinnor som drabbades, men det är ju också så att tidningarna gör ett urval eftersom det varken finns utrymme eller allmänintresse att rapportera om alla brott. Dessutom är inte alla artiklar nyhetsrapportering av nyss inträffade brott, utan reportage, intervjuer m m som de väljer när de ska publicera. Ännu större blir skillnaden mellan kvinnor och män om vi dessutom tar hänsyn till brottstyp. Inte ens en fjärdedel av offren för våldsbrott (med och utan dödlig utgång) var kvinnor. I Aftonbladet förekommer endast en kvinna som offer för våldsbrott under den valda tidsperioden, vilket gör att deras urval kan betraktas som ganska ensidigt.

När det gäller brottstyper i artiklarna rör det sig, som väntat, nästan uteslutande om grova brott. I nästan hälften av fallen har händelsen inneburit att offret avlidit och de brott som lett till fysisk skada (dödsfall inkluderade), samt fysiska övergrepp är i klar majoritet med 39⁸ av totalt 47 fall (se tabell 3). Dessa resultat stämmer väl överens med en studie av amerikansk media som visade att utsatthet för mord och våldsbrott hade högst nyhetsvärde (Chermak, 1995). Brott som fått andra konsekvenser för offret, exempelvis enbart stort psykiskt eller ekonomiskt lidande uppmärksammas sällan.

⁸ I siffran ingår Dödligt våld, Våldsbrott och Sexualbrott, förutom ett fall av sexuella trakasserier, då det inte framgick om övergreppen varit fysiska eller enbart psykiska.

KVALITATIVA UNDERSÖKNINGEN

Kvalitativ innehållsanalys och tolkning

Alla artiklar som beskrivs nedan har analyseras enligt beskrivningen i metodavsnittet. Av utrymmesskäl kan jag inte redovisa min tolkning av alla artiklar var för sig. Först redovisas mitt övergripande intryck av artiklarna i respektive brottskategori och därefter görs en jämförelse mellan kvinnor och män. Tre artiklar analyseras mer ingående med exempel på genuskonstruktioner och har valts ut för att ge en bättre bild av mina tolkningar. Det betyder alltså att de andra artiklarna kanske inte innehåller lika tydliga genuskonstruktioner (eller inga alls), men detta har i så fall diskuterats när jag jämfört kvinnor och män i alla artiklar. Jag har, när innehållet i artiklarna refereras, i möjligaste mån använt den vokabulär som finns i texten eftersom jag vill återge beskrivningarna så nära ursprunget som möjligt. I tolkningarna har jag använt mina egna ord.

Våldtäktsbrott

I denna kategori kan, vilket tidigare nämnts i metodavsnittet, ingen jämförelse mellan kvinnor och män göras, eftersom manliga offer saknas helt i materialet.

Övergripande intryck

I linje med tidigare resonemang och resultatet från den kvantitativa undersökningen, dvs att grova brott har högt nyhetsvärde, var det inte förvånande att antalet artiklar om offer för våldtäkt var ganska stort. När jag började analysera dem slogs jag dock av att ingen av artiklarna enbart handlade om en ”vanlig” kvinna som ”enbart” har blivit våldtagen, utan att det alltid fanns speciella omständigheter kring brottet eller offret. I ett fall är kvinnan allmänt känd, i ett annat finns artikeln i kulturdelen eftersom kvinnan har skrivit en bok om brottet, ett fall gäller en uppmärksammat rättegång där kvinnan sålts som sexslav (journalistens ord, AB 021114) och i ett fall handlar artikeln främst om kvinnans eventuella rätt till asyl. Alla offer utom ett har dessutom varit utsatt för andra grova brott, som tortyr, dödshot och kidnappning, antingen innan, efter, eller i samband med våldtäkten. Det verkar alltså som att våldtäkt i sig inte har högt nyhetsvärde utan att det krävs andra mycket speciella omständigheter, för att tidningarna ska skriva om

det. Det skulle kunna bero på att det är ett relativt vanligt förekommande brott (t ex jämfört med mord) och att tidningarna inte kan skriva om alla våldtäkter och därför väljer de mest spektakulära. Jag tror att förklaringen till att tidningarna inte i större utsträckning skriver om kvinnor som våldtagits eller misshandlats beror dels på att det sällan rör sig om idealiska offer i Christies (2001, se även mitt teoriavsnitt) mening, men framför allt att gärningsmännen inte stämmer överens med den idealiske, dvs en stor, ond, hänsynslös man som kommer långt bortifrån. De gärningsmän som förekommer i mitt material gör i alla fall det i något avseende, han eller de är antingen utländska eller framställs som mycket onda och hänsynslösa. Utom i fallet med Linda som jag redovisar lite mer ingående i nästa avsnitt.

Flera av kvinnorna i artiklarna i denna kategori framställs som svaga, en del fysiskt och andra psykiskt. Farida som utsatts för gruppvåldtäkt beskrivs som ”till snudd på medvetenlöshet försvagad” (DN 021024) och om Asiye som blivit våldtagen i turkiskt häkte står det att ”hon ser bräcklig ut” (DN 021023).

Fallet Linda

I mitt material återfinns Linda som offer i två artiklar, eftersom hon har berättat att hon blev våldtagen för 14 år sedan (1988). Dessutom förekommer ytterligare två artiklar om henne under perioden, där visserligen inte brottet nämns, men som jag ändå valt att ta med eftersom de innehåller beskrivningar av Linda och därmed bidrar till helhetsbilden av henne som offer. Av samma skäl kommer jag i detta fall att kommentera en av bilderna trots att bildanalys egentligen är utanför uppsatsens syfte, men just denna var svår att bortse ifrån.

I den första artikeln (AB 021025) berättas att hon inte har anmält brottet, men berättat om det i sin bok och i en tv-intervju. Denna citeras också och vi får veta att brottet medfört konsekvenser för Linda i form av rädsla och att det tog ett par år innan hon kunde vara med en man igen. Den enligt artikeln anklagade mannen är tv-kändis och utreds just nu av polisen eftersom en annan kvinna har anmält honom. Flera andra kvinnor anklagar också mannen för övergrepp. Detta verkar vara själva nyheten då rubriken är ”Han pekade ut av fler än Linda”. Mitt intryck är att journalisten menar att eftersom andra anklagar mannen så kan det Linda hävdar att hon utsatts för vara sant. Detta intryck kan hänga samman med att jag upplever att hennes trovärdighet ifrågasätts

även i de följande artiklarna. Artikeln innehåller också två bilder. På en av bilderna, med den något dubbeltydiga bildtexten "Linda avslöjar allt i nya boken" ler Linda med halvöppen mun och halvslutna ögon. Hon är klädd i en tröja med djup urringning där mycket hud och delar av hennes bröst är synliga. Enligt Wennstam (2002) minskar ett våldtäktsoffers trovärdighet om hennes klädsel uppfattas som utmanande. Wennstam (s 32, ibid.) skriver också: "För kvinnans klädsel är hela tiden en komponent i bedömningen av ett våldtäktsfall." Denna bild är med största sannolikhet inte tagen vid brottstillfället, men det är ändå den bild som tidningen valt att ge läsarna, trots att det måste finnas mängder av bilder att välja mellan då offret ofta förekommer i media.

Två dagar senare (AB 021027) finns en notis i samma tidning där den utpekade tv-mannen genom en vän förnekar våldtäkt mot Linda. Han hävdar att de två hade en kort romans för 14 år sedan och att de då hade "mer experimentell sex". Linda vårdades på sjukhus i fem dagar efter våldtäkten, men mannen hävdar att hennes eventuella smärtor inte berodde på våldtäkt utan sannolikt på en urinvägsinfektion hon hade.

Samma dag (AB 021027) har tidningen även en längre artikel där en förklaring till varför USA "hatar" henne presenteras: hon är "blond, högljudd, frigjord och självständig". Lindas mamma intervjuas också och hennes förklaring är att svenska kvinnor fortfarande dras med ett rykte som syndiga och att Linda i jämförelse med pryda amerikaner är väldigt svensk. Hennes mamma vill försvara Linda och säger att "Flickor måste också få ha roligt". Journalisten motverkar detta då flera kränkande citat om Linda ur amerikansk press anförs t ex: "Vore hon en tennisturnering skulle hon kallas Swedish Open." Dessutom påstås det att Linda har charmat och flörtat sig till en framgångsrik karriär. Jag tror inte att det går att hitta liknande förklaringar i tidningarna till en mans framgång, det tas för givet att han nått dit för att han är kompetent eller talangfull, men om en kvinna är framgångsrik letas det efter andra förklaringar.

I anslutning till artikeln finns två faktarutor. I den första står det att Linda bestämt sig att få ut någonting själv av alla sina romanser, nämligen pengar. I den andra presenteras "männen i Lindas liv", när de träffades och hur det tog slut. Det är svårt att förstå vad tidningen/journalisten vill säga med det här, men om det kopplas till våldtäkten (och det är svårt att inte göra det eftersom en artikel om den förekommer i samma nummer av tidningen), så kan det tolkas som ett sätt att ifrågasätta Lindas trovärdighet. Kvinnor

som är sexuellt utmanande och har relationer med många män riskerar att få dåligt rykte och ”Det som händer med en tjej som bryter mot hegemoniska normer för kön och heterosexualitet⁹ (här en tjej som är allt för sexuellt utmanande) kan däremot inte tolkas som våldtäkt” (Jeffner, 1997, s 173).

Linda beskrivs i artikeln som högljudd, ambitiös, självständig, rättfram, oförutsägbart, hon kan tala med vem som helst och kan skratta åt sig själv. Dessutom har hon haft många sexuella relationer. Flera av dessa egenskaper ses ofta som mer förenliga med maskuliniteter, Linda kan dessutom enligt artikeln ”tömma en pint öl lika snabbt som den värsta karl” och kanske ligger svaret på varför USA ”hatar” henne här, och inte i att hon är svensk. Linda bryter helt enkelt mot rådande genusnormer genom sitt sätt att vara och straffas därför, dessutom ses hon som mindre trovärdig. Förklaringen till tidningens respektlösa sätt att skriva om Linda kan delvis vara att hon är känd, och inte enbart att hon inte är ett idealiskt offer.

Våldsbrott

Övergripande intryck

Artiklarna i denna kategori handlade om större offergrupper (men med enskilda individer som tydliga exempel), en grupp utsatts för våldsbrott i sitt yrke (tågvärdar i tunnelbanan, DN 021025), en på grund av rasism (se exemplet nedan), eller om offer som utsatts för våld av en person hon eller han har någon typ av relation med; sambo, styvförälder eller vän. I de senare fallen är offret i fokus och två av artiklarna bygger helt på offrets berättelse. När det gäller de utsatta grupperna upplever jag att syftet med artikeln är kritik mot det företag eller de myndigheter som offren och journalisterna anser borde ingripa mot våldet och offren blir just exempel på problemen och hade kunnat ”bytas ut” mot andra i samma situation.

Samtliga beskrivna offer har intervjuats eller citeras från polisförhör, vilket gör att bilderna av dem känns mer personliga än i den följande kategorin ”Dödligt våld” där offren av naturliga skäl inte har kunnat uttala sig om brottet.

⁹ enligt min tolkning genusnormer

Jämförelse mellan kvinnor och män

Det fanns väldigt få artiklar om kvinnliga offer i denna brottskategori, kanske beroende på att de flesta kvinnor som utsätts för våldsbrott gör det av en man de har eller har haft en nära relation med och därmed är varken offret eller gärningsmannen idealisk (se även resonemanget under våldtäktsbrott, övergripande intryck).

Gemensamt för de fall där offret är en kvinna är att gärningsmannen beskrivs som mycket ond. I ett fall där kvinnan misshandlats av sin sambo skriver journalisten att hon efter en flytt med mannen ”tog steget in i helvetet” och att tiden som följde var ”en studie i ondska”, och kvinnan säger själv att hon ”såg satan i honom” (AB 021106). Ändå upplever jag inte att journalisten ser henne som ett idealiskt offer. Han undrar varför hon inte rymde från mannen och jag uppfattar det som att han ironiserar över hennes idylliska uppväxt. Kvinnan är dömd för skyddande av brottsling (f d sambon) och jag tror aldrig att hon hade fått berätta sin historia om det inte varit för att mannen mördat en annan kvinna på ett grymt sätt. Även här krävs det speciella omständigheter för att tidningen ska ta upp en kvinnas utsatthet.

Det enda offer vars berättelse inte ifrågasätts eller ges någon motbild, är en ung kvinna som under 10 år terroriserades, både psykiskt och fysiskt, av sin styvfar (AB 021122). Detta trots att hennes polisanmälan lades ner och att hon säger att hon ändå tyckte om sin styvfar. Kanske ses hon som ett mer idealiskt offer för att misshandeln började när hon var barn.

När det gäller de manliga offren i denna kategori, så demoniseras inte deras förövare på samma sätt. I ett fall får de förklara sig och i ett annat, där en man utsatts för dråpförsök av en vän (DN 021110), ges en varierad bild av gärningsmannen, bl a genom uttalanden av en vän som säger att han är ”världens snällaste person”, även om han ofta pratade om att det skulle vara ”spännande att döda någon”. I artikeln om våldsutsatta tågvärdar i tunnelbanan (DN 021025) omnämns gärningsmännen endast som resenärer och beskrivs överhuvudtaget inte.

Rasismen i Ryssland

På ett helsidesuppslag i DN (021023) berättas om det tilltagande rasistiska våldet mot flyktingar och andra utlänningar i Ryssland. Chansen att få rättvisa beskrivs som liten,

särskilt som förövarna ofta är poliser. Själva budskapet i artikeln verkar vara en kritik mot ryska myndigheter som inte erkänner problemen och ibland samarbetar med organiserade rasister. Dessutom bryter Ryssland mot FN:s flyktingkonvention genom att i praktiken nästan aldrig ge personer flyktingstatus och som "illegala flyktingar" har de inga rättigheter. Artikeln talar alltså mycket om flyktingar som grupp, ibland om alla flyktingar i Ryssland, vilket ger sken av att det skulle vara ett generellt problem, men när de sedan intervjuar en rad olika offer för det rasistiska våldet, så är alla män. Detta kan knappast vara en slump eftersom de är nästan 10 stycken! Har det inte gått att få tag på något kvinnligt offer? Eller utsätts inte kvinnor för den här typen av brott? Det ges inte någon förklaring till varför kvinnor är helt osynliga i artikeln.

Offren i artikeln skuldbeläggs inte på något sätt, men unga män ses inte som idealiska offer, vilket tydligt speglas i journalistens reflexion: "Man kunde tro att ingen skulle våga sig på ett sådant muskelknippe." Som att styrka skulle vara oförenligt med offerskap. För att, som jag upplever det, legitimera männen som offer betonas det grova oprovocerade våldet, skadorna och att det alltid är flera gärningsmän och offret alltid är ensamt. Kanske beror det på att det är så männens berättelser ser ut: "En gång var det 35 skinnskallar som hoppade på mig, säger han (ett av offren, min anmärkning) och visar några ärr på sin hand." Mitt i all utsatthet vill de inte framstå som svaga.

En ledare för Nationella folkpartiet, en av de mest aktiva högerextremistiska grupperna, får ganska stort utrymme i reportaget. Han anser det vara helt naturligt att skinnskallegång attackerar flyktingar och invandrare: "Vad är det för fel på att de uppträder manligt?" Alla ungdomar som går med i partiet måste raka sina huvuden och delta i en initiationsrit. Journalisten tycker att det ser ut som ett larvigt pojкупptåg, men tycker i alla fall att det låter mer "på riktigt" när ledaren säger att det hade varit bättre om Hitler och inte Stalin vunnit kriget. Det verkar alltså inte som att man tycker det är så farligt om pojkar organiserar sig för att slåss. Att det står "alla ungdomar" får en att tro att det gäller både flickor och pojkar, men när det sedan kallas för "pojкупptåg" antar jag, mot bakgrund av att kvinnor varit osynliga dithills i reportaget, att så inte är fallet.

Dödligt våld

Övergripande intryck

Mord är en extrem företeelse och har nästan alltid högt nyhetsvärde oavsett vem offret är. Offren i denna kategori skiljer sig också ganska mycket åt sinsemellan. Två tendenser kan dock urskiljas. Ju längre tid som förflutit sedan händelsen, desto utförligare beskrivning av offret och, i de fall där han¹⁰ är känd, även av gärningsmannen eller en misstänkt sådan. Dessutom blir spekulationerna vildare om motivet och vem som gjorde det, i de fall där gärningsmannen är okänd, än när brottet är färskt och kanske rapporteras för första gången. Den andra tendensen är att offren idealiseras i större utsträckning om de utsatts helt slumpmässigt, oprovocerat och det inte går att finna någon som helst orsak hos dem (inte ens kön, se jämförelser mellan kvinnor och män, i denna kategori), vilket överensstämmer med Christies (2001) teori om det ideala offret. Tydligast är detta i en artikel där de 10 offren, både kvinnor och män, för en seriemördare beskrivs individuellt i enbart positiva ordalag (AB 021024). Förutom familjesituation och respektabelt arbete (då dessa finnes) presenteras också hedervärda egenskaper och fritidsaktiviteter, t ex ”Hon var ’levnadsglad’ och aktiv i flera kyrkogrupper” och ”Han var en inspirerande talare och älskade att spela basket med sina sex barn.” Alla har fallit offer ”medan de gör helt vanliga vardagliga saker” och kan därmed inte klandras för sin utsatthet. I denna artikel uppfattar jag inte någon skillnad mellan hur kvinnor och män beskrivs.

Jämförelser mellan kvinnor och män

Med undantag för de kvinnliga offren för seriemördaren som beskrevs ovan, så beror övriga kvinnors offerskap i denna kategori på deras relationer till en man eller på att de är just kvinnor (se exemplet nedan). I ett fall är motivet till mordet hämnd för att kvinnan ville skiljas och en släkting till hennes make står åtalad för brottet (AB 021130). Maken som sitter i fängelse för narkotikabrott misstänks dock inte vara inblandad. Flera gånger återkommer journalisten till att kvinnan mördats på grund av att hon träffat en ny man och ”för att hon ville börja ett nytt liv”, men utan att förklara relevansen av detta. Det skulle kunna tolkas som att det inte är särskilt förvånande att

¹⁰ I materialet förekommer ingen kvinnlig gärningsman i denna kategori

kvinnor mördas när de försöker frigöra sig, eller som att det är så absurt att det talar för sig själv.

När det gäller de manliga offren för mord är motivet (eller tros vara) deras sysselsättning eller, i ett fall, eventuellt rån. Ingen misstänks ha haft någon som helst relation till sin gärningsman. Beskrivningarna av männen är också mycket mindre privata än de av kvinnorna. De mördade kvinnornas relationer (man, barn, föräldrar, vänner osv) betonas alltid, samt andra personliga fakta såsom framtidsdrömmar eller vardagsaktiviteter. Hos männen är aldrig relationerna i fokus, i ett fall får vi inte veta någonting om mannens privatliv. I en annan artikel, där den mördade mannen är en välkänd politiker, finns en faktaruta om mannen där hans utbildning och yrkesliv noggrant går igenom. Det står också om hans starka engagemang i vissa frågor och att han betraktades som kontroversiell. Jag vet att han hade fru och barn, men det nämns överhuvudtaget inte (DN 021021). Hos en man som misstänks ha blivit rånkörd verkar den viktigaste informationen vara att han var miljonär, trots att detta inte tros vara motivet till rånet. Ordet miljonär förekommer tre gånger i artikeln, samt i bildtexten, innan det i sista meningen framkommer att han efterlämnar hustru, barn och barnbarn (AB 021116).

Morden i Juarez

På gränsen till USA ligger den mexikanska staden Juarez, enligt artikeln känd för sin omfattande narkotikahandel, människosmuggling och låglöneproduktion (DN 021116). Flera internationella företag har fabriker här och hit kommer många unga kvinnor från andra delar av Mexiko för att arbeta. På senare år har nästan trehundra unga, fattiga kvinnor mördats här, nittio tros ha fallit offer för samma mördare, de har alla våldtagits och deras kroppar är svårt misshandlade. Samtliga mord är ouppklarade och inga konkreta spår eller tekniska bevis finns, vilket får många i staden att tro att polisen är inblandad eller att de skyldiga är rika och mäktiga och därför skyddas. Det finns många teorier om motiven; sinnessjuka gärningsmän, satanism eller produktion av så kallade "snuff movies"¹¹. Den linje som tidningen för fram, med stöd av flera av de intervjuade, är kvinnornas inträde i arbetslivet: "Kanske är kvinnomorden i Juarez ett uttryck för en motreaktion på den kvinnliga frigörelsen." Fast är det vanligt att sådana motreaktioner

¹¹ Våldsamma porrfilmer där kvinnorna dödas under inspelning.

innebär brutala sexmord på flera hundra kvinnor? För mig ter det sig lite extremt. ”För vissa män kan den moderna kvinnorollen vara svår att hantera” säger en jurist och kvinnorrättskämpe i Juarez.

Lupita som försvann för över ett år sedan när hon var på väg till en kompis, tros vara ett av offren. Hennes mamma intervjuas och berättar om dagen då Lupita försvann, hon vägrar tro på polisen som säger sig ha hittat dotterns kvarlevor i ett dike. Lupita var 19 år och student (till skillnad från många av de andra försvunna och mördade kvinnorna som jobbade på fabrikerna) och hennes utseende beskrivs utförligt; ”hon var smal, cirka 165 centimeter lång, relativt ljus i hyn, hade långt svart hår och stora, bruna ögon” och på ett senare ställe skildras hennes kropp som tunn (DN 021116). Jag är övertygad om att detta inte är ett signalement för att man tror att Lupita kanske befinner sig i Sverige (!?), utan är ett sätt att visa vad offren hade gemensamt; sitt utseende och att de var kvinnor. En forskare i kriminologi vid ett universitet i Mexico, som arbetar på en avhandling om morderna intervjuas och hon ser morderna som utpräglade sexuella kvinnomord utförda av män som hatar kvinnor och finner njutning i att döda dem. ”När man ser detta måste man ha i åtanke att man i medierna idag objektifierar kvinnan” säger hon, ”Det är en del av världskulturen inte bara här i Ciudad Juarez”. Ironiskt nog upplever jag att journalisten, som förmodligen velat skriva en skakande artikel om kvinnors utsatthet, bidrar till objektifieringen genom att gång på gång beskriva kvinnornas i artikeln utseende. Detta gäller inte bara offren, utan t ex beskrivs Lupitas lillasyster som ”en slående vacker tonåring”, men det står ingenting om hur hennes två småbröder ser ut. Liliana är särskild åklagare på polismyndigheten i stan och ansvarar för utredningen av kvinnomorderna, ”Till utseendet är hon slående lik de kvinnor som har mördats. Långt svart hår, mandelformade mörka ögon, ljus hy.”, men till skillnad från dem är hon ”elegant klädd, och trots sin milda röst självsäkert avståndstagande”. Som att det skulle skydda henne.

Övriga brott

Övergripande intryck

I denna kategori förekommer två typer av brott, skadegörelse och bedrägeri. De två fall som handlar om skadegörelse har flera likheter, även om motivet skiljer sig åt. Fredrik

är fotbollsspelare i allsvenskan¹², i ett lag som det gått väldigt dåligt för och som fått hård kritik från sina supportrar, och efter en förlustmatch har hans bil vandaliserats (AB 021021). Alla spelare i laget kör likadana bilar så det är oklart om det var riktat mot honom personligen. Sabina fick sin lägenhet sönderslagen av en stor grupp människor (i artikeln kallad ”lynchmobben”) under rasistiska rop och hotelser, och rasism ses också som motivet till skadegörelsen (AB 021024). Att Sabina är dotter till ett känt artistpar och Fredrik är känd idrottsman tror jag har stor betydelse för att deras viktimisering uppmärksammas. Varken i material 1 eller 2 förekommer det några andra fall av skadegörelse. Dessutom ger rubrikerna sken av att de attackerats personligen. Tidningen har inte pratat med Sabina själv, utan bara med hennes mamma som betonar hur mycket familjen fått lida. Fredrik intervjuas och berättar även han om konsekvenserna av brottet, som att det inte är så kul att spela fotboll för tillfället och att han blivit folkskygg.

Övriga artiklar i kategorin rör människor som blivit lurade på pengar av svartmäklare, en sol-och-vårare och en ökänd ekobrottsling. Artiklarna fokuserar främst på gärningsmännen, som alla har många offer. Ett av offren uttalar sig i varje artikel och berättar sin historia och får tjäna som exempel på vilken skada de olika gärningsmännen åstadkommit. Offren har alla haft svårt att förstå att de utsatts för brott och det var först när de fick veta att även andra råkat ut för samma sak, av samma person, som de insett att de blivit lurade (ett av dem vill fortfarande inte tro det och har därför inte polisanmält). Kanske känner de sig lite dumma och har därför ett behov av att förklara varför de litade på gärningsmannen. Sol-och-våraren beskrivs som mycket verbal och duktig på att ljuga (021024), svartmäklaren talade trygg norrländska och gav ett seriöst intryck genom att lämna kvitton på deposition och skulder (DN 021024). En av männen som har lånat pengar till ekobrottslingen kontrollerade först avtalet med sin revisor (DN 021027).

Gemensamt för alla artiklar i denna kategori är att offret får uttala sig och vittna om hur dåligt hon eller han mår och vilka konsekvenser brottet medfört; ”Inget straff i världen kan gottgöra det lidande vår dotter och hennes familj fått utstå” (AB 021024) och ”Men det värsta är, säger Linda, att hon inte längre litar på någon” (DN 021024). Alla artiklar ger stöd åt Nilsson (2002) som menar att media bara skildrar offer som drabbats

¹² Sveriges högsta division i fotboll.

oprovocerat och kan ses som ”helt oskyldiga” till det inträffade, och som dessutom lider och mår dåligt. Att detta är extra tydligt i denna kategori kan bero på att dessa brott inte ses som lika allvarliga och därför måste konsekvenserna för offren poängteras, dels för att ge artiklarna nyhetsvärde, men kanske också för att de drabbade ska ses som ”riktiga” brottsoffer.

Jämförelser mellan kvinnor och män

Jag upplever inte att det är någon skillnad som kan relateras till kön på hur Sabina och Fredrik, som båda utsatts för skadegörelse, beskrivs. Fredrik själv verkar dock ha lite svårt att känna sig som ett offer. På frågan om han känner sig hotad svarar han: ”Nej, inte hotad, men det känns lite olustigt.” (AB 021021). Han uttrycker förståelse för supportrarnas besvikelse, även om han tycker att vissa gått över gränsen. Han säger också: ”Jag har väl kanske mig själv att skylla.”, men det är oklart om han syftar på skadegörelsen av bilen eller på att han har blivit folkskygg. Han betonar att även fruar och flickvänner till spelarna drabbas. Att Fredrik värjer sig behöver inte bero på att han (om än omedvetet) ser offerskapet som mer förenligt med femininiteter, utan kanske mer på att han har svårt att identifiera sig med den ensidiga bild av brottsoffer som media, enligt Nilsson (2003), förmedlar. Dessa två tolkningar behöver inte utesluta varandra.

När det gäller offren som utsatts för bedrägeri beskrivs kvinnorna som svaga och desperata, de har haft stort förtroende för en man som sedan svikit dem. Alla är nyskilda eller nyseparerade (och därmed hjälplösa?) när de hamnar i bedragarens klor: ”Han är som ett rovdjur som letar efter ett svagt byte” (AB 021024 (sol-och-våraren)). Jag får ingen känsla av att de kvinnor som blivit lurade av en svartmäklare ser sig själva som svaga och desperata, utan det är journalisten och åklagaren som framhåller det och den senare spekulerar i hur hans norrländska framtoning förmedlade trygghet: ”Jag tror att han spelade en papparoll för många av de drabbade” (DN 021117), trots att de kanske bara träffat mannen ett par gånger. Över tjugo personer har anmält svartmäklaren, både kvinnor och män förmodar jag och det är kanske en slump att de två offer som uttalar sig är kvinnor, men jag har svårt att tro att ett manligt offer hade beskrivits på samma sätt.

Precis som i föregående kategori "Dödligt våld" beskrivs inte alls männen lika privat som kvinnorna, det enda vi får veta om en av männen som blivit lurade av ekobrottslingen är att hans företag kommer att gå i konkurs om han inte får tillbaka sina pengar, samt olika omständigheter kring affärerna och brottet (DN 021027). Ingenting om mannens privatliv eller om honom själv, inte ens ålder.

SLUTDISKUSSION

Den kvantitativa undersökningen visade att antalet manliga brottsoffer var större än antalet kvinnliga under perioden. Det är förstås möjligt att fördelningen av antalet artiklar mellan kvinnliga och manliga offer ser annorlunda ut andra veckor, även om jag har svårt att tro det. Chermak (1995) hävdar att kvinnor som brottsoffer är överrepresenterade i amerikanska medier om man jämför med antalet brott de utsätts för. Han förklarar det med att samhället uppfattar kvinnor som mer sårbara vilket gör att deras utsatthet har högre nyhetsvärde. Jag anser dock att eftersom media inte ger en representativ bild av vilka brott människor utsätts för (det skrivs sällan om cykelstölder trots att de är vanligt förekommande) och antalet artiklar om män som brottsoffer är större, både i min och i Chermaks studie, verkar det snarare som att mäns utsatthet för grova brott är det som har högst nyhetsvärde.

I de artiklar där kön inte uttryckligen nämns, men där det implicit framgår eller där jag genom andra artiklar om samma fall vet offrets kön, rör det sig om en man. Detta skulle kunna tolkas i linje med många feministers resonemang om att mannen är norm i vårt samhälle och kvinnor är undantag som avviker från normen; står det bara ”en nittonåring” tar de flesta för givet att det är en man, annars skulle det stå ”en nittonårig kvinna”. Mannen som norm handlar om en djupt kulturellt nedärvd självklarhet (Hirdman, 2001).

En del fall som kodats som att kön inte framgår kan diskuteras. Ett sådant exempel är när offret antas vara utsatt för brottet på grund av sin tillhörighet till en viss yrkesgrupp och omnämns i artikeln som t ex ”en väktare”. I de flesta utsatta yrkesgrupper kan man anta att det ena könet traditionellt är i stor majoritet och många tänker nog automatiskt på en man när de t ex läser ”en väktare”, även om kvinnor också är väktare idag. Enligt tidigare resonemang ovan står det dock förmodligen om så är fallet. Enligt Hirdman spökar det faktum att mannen är norm i vårt samhälle överallt, ”...som i den vardagliga betydelsen att brandmän är män – och en kvinna som brandman blir en anomalitet” (s 60, 2001). Jag är medveten om att det även finns yrken där kvinnor är norm, t ex sjuksköterska och om en manlig sådan utsattes för brott skulle detta förmodligen poängteras. Detta var dock inte något som förekom i mitt material.

Tidigare forskning har visat att offer i dagstidningar nästan uteslutande handlar om ”helt vanliga” hederliga människor (Nilsson, 2003) och att media ger en felaktig bild av att det främst är över- och medelklassen som drabbas (Elias, 1986). I min kvalitativa undersökning var detta tydligt när det gäller västerländska offer, ingen beskrivs som fattig, hemlös, alkohol- eller narkotikaberoende, kriminell, prostituerad eller icke heterosexuell. Det finns två undantag, det ena är en mördad man från Mellansverige som är välkänd för polisen och dömd för olika brott (AB 021021). Det har nyss inträffat, ändå är det bara en av tidningarna som uppmärksammar händelsen och fokus ligger framför allt på personerna som har hittat kroppen och andra omständigheter kring fallet, inte på offret, vilket kanske beror på att han är långt ifrån ett idealt offer. Det andra undantaget är ett våldtäktsoffer som under rättegången tvingas svara på kränkande frågor om sin karaktär ”Hon gillar ju sprit och öl och har använt kokain” (DN 021130), men det verkar inte röra sig om något missbruk. De offer som utsatts för brott utanför Europa eller USA liknar de västerländska, men deras sociala situation framställs som svårare, de beskrivs som fattiga och ibland utstötta, dock inte avvikande på andra sätt.

En annan tendens i mitt material som stämmer överens med tidigare forskning är att brottsoffer ibland används som redskap för att ifrågasätta samhället och myndigheter. Nilsson (2003) hävdar att det görs i politiskt syfte och att media förstärker föreställningar om ett illa fungerande samhälle. Jag tycker att detta var tydligast vid brott begångna i utlandet t ex i artikeln om rasistiska överfall i Ryssland där landet anklagas för att bryta mot FN:s flyktingkonvention och myndigheterna sägs samarbeta med organiserade rasister (DN 021023) eller när det vittnas om Turkiets bristande demokrati genom en kvinnlig författare som våldtagits och torterats i häkte i Istanbul och sedan dömts till fängelse utan att ha fått försvara sig (ibid.). Dessa fall ger sken av att det är mycket bättre här i Sverige. Undantaget är artikeln om den våldtagna och trakasserade kvinnan från Bangladesh där Migrationsverket kritiserar för att låta asylrätten komma i andra hand till förmån för snabbare utredningar och för att de tror på uppgifter om Bangladesh som en demokrati trots att Amnesty och andra källor vittnar om att politiska motståndare förföljs och torteras (DN 021024). Intrycket av att syftet med artikeln främst är att kritisera myndigheten förstärks av rubriken ”Farida blev offer för den nya asylopolicyn”.

Mitt syfte var att undersöka om beskrivningar av offer för brott i dagstidningar skiljer sig åt mellan kvinnor och män, och om det är beroende av vilket brott de utsatts för. I mitt material finns skillnader mellan hur kvinnor och män beskrivs, dessa var dock mer eller mindre tydliga, ibland obefintliga och varierade också mellan de olika brottstyperna. När det gäller våldsbrott hade de kvinnliga offren utsatts för både fysisk och psykisk terror av en närstående man, som beskrivs som mycket ond, medan det för de manliga offren främst fokuserades på deras fysiska skador och gavs en mer varierad bild av gärningsmännen, som endast i ett fall var bekant med offret, bl a genom att de fick försvara sig eller i ett fall att andra uttalade sig positivt om honom. Ändå skulle jag inte säga att de manliga offren skuldbeläggs. Kanske gör föreställningar om kvinnor som svaga och försvarslösa att det ses som värre att bruka våld mot en kvinna än mot en man och att gärningsmännen därför svartmålas mer i de fallen. På samma sätt kan föreställningar om män som starka, aktiva och mer våldsbenägna göra att männen inte kan ses som ideala offer när de utsätts för våldsbrott.

Både i kategorin dödligt våld och i övriga brott¹³ är en tydlig tendens att kvinnorna beskrivs mer personligt än männen, genom att deras privatliv och relationer redovisas i mycket större utsträckning. Detta resultat överensstämmer med Hirdmans studie av Fib aktuellt och Veckorevyn (2002) som visade att män främst framställs i sina offentliga roller.

I kategorin bedrägeri framställdes alla kvinnorna som svaga, lite förvånande eftersom de "bara" blivit lurade på pengar och inte utsatts för t ex fysiskt våld. En tolkning av detta är att tidningarna ser eller åtminstone framställer kvinnor som mer lättlurade, medan männens utsatthet snarare antas bero på otur eller andra faktorer som inte kan spåras i deras personlighet, vilket också kan vara förklaringen till att de beskrivs mindre personligt.

En av mina frågeställningar var om eventuella skillnader i hur tidningarna beskriver kvinnor och män som offer kan tolkas utifrån rådande genusnormer? Jag tycker mig ha funnit flera exempel på beskrivningar som överensstämmer med de genusnormer jag redogjorde för i teoriavsnittet (t ex i form av de dikotomier som Hjärmeskog (1999) och

¹³ Detta gäller till viss del även kategorin våldsbrott

Pettersson (2003) ställt upp). Som jag tidigare diskuterat beskrivs flera av kvinnorna i mitt material som svaga och hjälplösa, både psykiskt och fysiskt. Förutom kvinnorna som utsatts för bedrägeri förekom sådana beskrivningar också av flera av våldtäktsoffren och de kvinnor som mördats i Juarez är ”de kvinnor som är mest sårbara” (DN 021116). Inget av de manliga offren beskrivs som svagt på något sätt.

Irrationalitet och känsla (i motsats till förnuft) är andra begrepp som ofta förknippas med femininiteter och som jag också upplever återfinns i några artiklar om kvinnliga offer om än inte direkt uttalat. T ex en kvinna som lurats av svartmäklaren säger: ”Han gav ett bra första intryck, jag kände att jag kunde lita på honom” (DN 021024). Kvinnornas känslor tas också fram ibland t ex berättar Anna som under 10 år misshandlades av sin styvfar: ”Han fick mig att känna mig så värdelös. Ändå tyckte jag ju om honom. Han var min pappa, min trygghet” (AB 021122). Att kvinnor förväntas vara mer emotionella än män kan enligt Nilsson (2003) resultera i ett slags skuldbeläggande genom att de ses som mindre trovärdiga. De enda känslorna som det kommer fram att männen har är i några få fall rädsla och svårigheter att lite på folk som konsekvenser av viktimiseringen. Den tydliga skillnaden mellan kvinnliga och manliga offer när det gäller hur privat och personligt de beskrivs, som jag tidigare diskuterat, överensstämmer också med genusnormerna.

I artikeln om mordet i Juarez (DN 021116) beskrivs flera av kvinnornas (inte bara offren) utseende. Detta var även något som förekom i flera artiklar om kvinnliga offer. Om en kvinna som blivit våldtagen får vi veta: ”Hon är en svensk ung kvinna med halvlångt, mellanblont hår” (AB 021114). Även Linda beskrivs som blond, vilket känns som en ganska överflödig kommentar i en artikel som innehåller flera bilder på henne (AB 021027), här är det dock uppenbart att blond kan betyda mer än färgen på håret. ”Den grövsta genusuppdelningen är denna mellan kvinna = kropp och man = själ” skriver Hirdman (2001, s 51) och även Hjärmeskog (1999) tar upp dessa begrepp. Att kvinnors kroppar ofta är i fokus i media har även tidigare forskning visat (Hirdman, 2002). Hur de manliga offren i mitt material ser ut skildras nästan aldrig, det enda exemplet på det är när en av männen som utsatts för rasistiskt våld i Ryssland (DN 021023) beskrivs som ett muskelknippe. Maskuliniteter kan härledas till kroppen, men då alltid i form av hårdhet, muskler och styrka (Hirdman, 2001).

En annan frågeställning var om det kunde tolkas som att tidningarna reproducerar femininiteter och maskuliniteter när de beskriver brottsoffer, dvs om de bidrar till att bevara och förstärka rådande genusnormer? Även här är mitt svar jakande mot bakgrund av att många av beskrivningarna av offren överensstämmer med de genusnormer jag redovisade i teoridelen. Förstärkning av normerna sker eftersom det tidningarna skriver om presenteras som sanningen om en verklighet som inte hade kunnat se annorlunda ut och många människor förmodligen uppfattar det så.

I genomgången av de genusnormer som uttrycktes i artiklarna i mitt material blir det tydligt att det nästan alltid handlade om begrepp som förknippas med femininiteter. Att tidningarna reproducerar femininiteter i större utsträckning än maskuliniteter skulle kunna bero på att detta görs även i övriga delar av samhället. Jag tror dock att det beror på att femininiteter ses som mer förenliga med offerrollen och en betoning på maskuliniteter skulle motverka tidningens syfte att framställa en person som ett ”riktigt” brottsoffer. På så sätt reproducerar de både genusnormer och den stereotypa offerkategorin som enligt Nilsson (2003) finns idag. Det förefaller som att genus är en genomgående aspekt i beskrivningarna av offerpositionen. Det är svårt att veta om det beror på att de egenskaper och beteenden hos ett brottsoffer som passar in lyfts fram i artiklarna eller om det är så att det görs ett urval av brottsoffer som passar in.

Beskrivningar som reproducerar genusnormer är mindre vanliga eller inte alls förekommande när offret stämmer väl överens med det ideala offret, men som både Christie (2001) och Nilsson (2003) påpekat är det mycket få verkliga offer som gör det.

Avslutningsvis och kanske som inspiration till vidare forskning kan frågan ställas vilka konsekvenser det i så fall innebär att dagstidningar reproducerar och därmed förstärker rådande genusnormer när de beskriver brottsoffer. Detta görs ju hela tiden i samhället (även om det finns motreaktioner) och har tidningarna verkligen något ansvar för att förändra det? Det skulle också vara intressant att jämföra med andra medier och i större utsträckning än vad jag har haft möjlighet att göra, analysera de bilder som finns i anslutning till texterna om brottsoffer.

REFERENSER

- Barak, G. (1994): *Media, process and the social construction of crime: studies in news making criminology*. New York & London: Garland Publishing Inc.
- Bergström, G. & Boréus, K. (2000): *Textens mening och makt, Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Carlsson, Å. (2001): *Kön, kropp och konstruktion – en undersökning av den filosofiska grunden för distinktionen mellan kön och genus*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Chermak, S. M. (1995): *Victims in the News: crime and the American news media*. Boulder, CO: Westview Press, Inc.
- Christie, N. (2001): "Det idealiska offret". I: Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.): *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Elias, R. (1986): *The Politics of Victimization. Victims, Victimology, and Human Rights*. New York: Oxford University Press.
- Hacking, I. (1999): *Social konstruktion av vad?* Stockholm: Thales.
- Hirdman, A. (2002): *Tilltalande bilder. Genus, sexualitet och publiksyn i Veckorevyn och Fib aktuellt*. Stockholm: Atlas.
- Hirdman, Y. (1993): "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning". I: Ericsson, C. (red.): *Genus i historisk forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Hirdman, Y. (2001): *Genus- om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.
- Hjälmeskog, K. (1999): "Feminism, pragmatism och utbildning". I: Säfström, C. A. & Östman, L. (red.): *Textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Jeffner, S. (1997): *Liksom våldtäkt, typ... Om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt*. Uppsala: Eklundshofs grafiska AB.
- Lindgren, M., Pettersson, K-Å., Hägglund, B. (2001): *Brottsoffer – Från teori till praktik*. Stockholm: Jure CLN AB.
- Merriam, S. B. (1994): *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, B. (2003): *Brottsoffer. Offerskapets innebörder och villkor i (o)säkerhetens kultur*. Umeå: Boréa.

- Pettersson, T. (2003): "Våld som iscensättning av femininitet?". I: Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. (red.): *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Pollack, E. (2001): *En studie i medier och brott*. Institutionen för journalistik, medier och kommunikation: Stockholms universitet.
- Rosengren, K-E. (1992): *Sociologisk metodik*. Solna: Almqvist & Wiksell.
- Tham, H. (2001): "Brottsoffrets uppkomst och framtid". I: Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.): *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Wennstam, K. (2002): *Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt. ?*: Albert Bonniers Förlag.
- van Zoonen, L. (1994): *Feminist Media Studies*. London: Sage Publications.
- Åkerström, M. & Sahlin, I. (2001): *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Åsberg, C. (1998): "Debatten om begreppen – 'genus' i Kvinnovetenskaplig tidskrift 1980- 1998". *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, årgång 19, nr 2, s 29-41.

Bilaga 1

Kodschema för den kvantitativa innehållsanalysen

1. Kön

- 1.1 Kvinna
- 1.2 Man
- 1.3 Blandad grupp
- 1.4 Kön nämns inte i artikeln
- 1.5 Kön nämns inte explicit, men artikeln låter förstå att det är en kvinna
- 1.6 Kön nämns inte explicit, men artikeln låter förstå att det är en man

2. Typ av brott som offret har blivit utsatt för

2.1 Våldsbrott

- 2.1.1 Mord / dråp / vållande till annans död
- 2.1.2 Misshandel
- 2.1.3 Kidnappning
- 2.1.4 Tortyr

2.2 Sexualbrott

- 2.2.1 Våldtäkt
- 2.2.2 Sexuellt utnyttjande
- 2.2.3 Incest
- 2.2.4 Sexuella trakasserier

2.3 Tillgreppsbrott

- 2.3.1 Rån
- 2.3.2 Stöld
- 2.3.3 Bedrägeri
- 2.3.4 Utpressning

2.4 Övrigt

- 2.4.1 Hot
- 2.4.2 Skadegörelse

Bilaga 2

Kodschema för den kvalitativa innehållsanalysen

1. Andra faktorer än kön som kan påverka beskrivningen av offret

- 1.1. Etnicitet
- 1.2. Ålder
- 1.3. Sexuell läggning
- 1.4. Socialgruppsstillhörighet
- 1.5. Religion
- 1.6. Kändisskap

2. Allmän beskrivning av offret

- 2.1. Egenskaper
- 2.2. Utseende
- 2.3. Civilstånd / barn
- 2.4. Yrke / utbildning
- 2.5. Subkulturstillhörighet
- 2.6. Fritidsintressen
- 2.7. Andras åsikter / uttalanden om offret

3. Faktorer som gör att offret stämmer överens med bilden av det idealiska offret

- 3.1. Fysiskt svag
- 3.2. Hjälplos
- 3.3. Handikappad
- 3.4. Otur (fel plats vid fel tillfälle)
- 3.5. Försiktig / respektabel aktivitet vid händelsen
- 3.6. Tidigare viktimisering – synd om-perspektiv
- 3.7. Har ingen relation till gärningsmannen
- 3.8. Brottet har medfört allvarliga konsekvenser för offret (t ex rädsla för att gå ut)

- 4. Faktorer som kan tolkas som att offret har egen skuld till sin viktimisering**
 - 4.1. Kriminell bakgrund
 - 4.2. Missbrukare
 - 4.3. Alkohol- eller narkotikapåverkan
 - 4.4. Provocerande beteende
 - 4.5. Symbolisk kommunikation
 - 4.6. Befinner sig frivilligt på platsen för brottet
 - 4.7. Tidigare viktimisering
 - 4.8. Offret har eller har haft en relation med gärningsmannen
- 5. Beteende vid brottet och efter som ej kan tolkas som egenskyld, men som kanske kan påverka offrets trovärdighet**
 - 5.1. Passiv
 - 5.2. Ropade på hjälp
 - 5.3. Gjorde motstånd
 - 5.4. Tidpunkt då brottet anmäldes
 - 5.5. Brottet har inte anmälts
- 6. Beskrivning av gärningsmannen**
 - 6.1. Kön
 - 6.2. Ålder
 - 6.3. Etnicitet
 - 6.4. Nuvarande eller tidigare relation till offret
 - 6.5. Okänd för offret
 - 6.6. Stor och / eller stark
 - 6.7. Ond / hänsynslös
- 7. Övrigt i artikeln**
 - 7.1. Förklaring till brottet alt. viktimiseringen presenteras
 - 7.2. Värdebeladda ord används
 - 7.3. Journalisten har ett budskap
 - 7.4. Offret eller anhöriga får uttala sig
 - 7.5. Eventuella bilder
 - 7.5.1. På offret och / eller anhöriga
 - 7.5.2. På gärningsmannen
 - 7.5.3. Arrangerad bild

8. Helhetsbild av artikeln (öppen kategori)